

ΔΙΔΩ ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΜΑΤΩΜΕΝΑ ΧΩΜΑΤΑ

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

404η ΧΙΛΙΑΔΑ

ΚΕΔΡΟΣ

ISBN 978-960-04-3803-1

© *Διδώ Σωτηρίου, 1962-2004*

© *Κληρονόμοι Διδώς Σωτηρίου, 2004, 2008*

© *Εκδόσεις Κέδρος, Α.Ε., 1962, 1983, 2008*

www.kedros.gr

e-mail: books@kedros.gr

ΔΙΔΩ ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΜΑΤΩΜΕΝΑ ΧΩΜΑΤΑ

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

97η ΕΚΔΟΣΗ
ΣΥΛΛΕΚΤΙΚΗ

402η ΧΙΛΙΑΔΑ

ΚΕΔΡΟΣ

ΕΡΓΑ ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ

- 1959 *Οί νεκροί περιμένουν*, Κέδρος, 41η έκδοση 2008
- 1961 *Ήλέκτρα*, Ἀναγέννηση
- 1962 *Ματωμένα χώματα*, Κέδρος, 97η έκδοση 2008
- 1976 *Ἐντολή*, Κέδρος, 40ή έκδοση 2008
- 1982 *Κατεδαφιζόμεθα*, Κέδρος, 27η έκδοση 2008
- 1975 *Ἡ Μικρασιατική Καταστροφή καί ἡ στρατηγική τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ στήν Ἀνατολική Μεσόγειο*, Κέδρος, 15η έκδοση 2008
- 1978 *Μέσα στίς φλόγες*, Κέδρος, 38η έκδοση 2008
- 1979 *Ἐπισκέπτες*, Κέδρος, 23η έκδοση 2008
- 1995 *Θέατρο*, Κέδρος
- 2004 *Τυχαῖο συναπάντημα καί ἄλλες ἱστορίες*, Κέδρος, 6η έκδοση 2006

ΕΙΡΗΝΙΚΗ ΖΩΗ

I

ΩΣ ΤΑ ΔΕΚΑΕΙ ΜΟΥ χρόνια παπούτσι δε φόρεσα, μήτε καινούργιο ρούχο. Ο πατέρας μου μιαν έγνοια είχε, ν' αποκτήσει πολλά χωράφια, λιόδεντρα και συκοπερίβολα. Η μάνα μου έκανε δεκατέσσερις γέννες, μα της ζήσαν μόνο επτά παιδιά κι από τούτα τα τέσσερα της τα φάγαν οι πολέμοι.

Δε θυμούμαι να μου 'δωκε ποτέ ο πατέρας μου καμένα μεταλίκι ν' αγοράσω σαν παιδί καραμέλα ή κουλούρι. Μια μέρα που ήτανε να μεταλάβω μαζί με τα δυο μικρότερα αδέρφια μου, πήγαμε και του ζητήσαμε συχώρεση, με την κρυφή ελπίδα πως θα 'βγαζε να μας δώσει κάτι. Κείνος όμως, σαν πήρε είδηση πως περιμέναμε λεφτά, αγρίεψε και γύρεψε να μας δείρει. Κινήσαμε τότες και πήγαμε να φιλήσουμε το χέρι των νουών μας, μήπως κι έβγαινε από κει τίποτα. Όταν μας δώσαν από ένα γρόσι στον καθένα ξετρελαθήκαμε! Ο πιο μικρός, ο Σταμάτης, έτρεξε ίσια στο μπακάλιο

του κυρ Θόδωρου, που 'χε κάτι χρωματιστά κάντια μεγάλα σαν λιθάρια και χόρτασε μ' αυτά τη λίμα του. Ο Γιώργης κι εγώ είχαμε άλλο μεράκι, λαχταρούσαμε να πιάσουμε παιχνίδι στο χέρι μας. Ο Γιώργης αγόρασε την πρώτη τρουμπέτα που του 'λαχε. Εγώ συγκράτησα τη βιασύνη μου, έφαχνα για το καλύτερο. Όταν πέτυχα ένα σταχτί τενεκεδένιο ποντικάκι μ' ελατήριο, τ' άρπαξα και δε δίστασα να δώσω ολόκληρο το χαρτζιλίκι μου.

Γυρίσαμε στο σπίτι να κάνουμε το κομμάτι μας. Ο αδερφός μου κορδωμένος παράσταινε το σαλιγκκλή και δεν έλεγε να βγάλει την τσαμπούνα απ' το στόμα του. Εγώ έπεσα φαρδύς πλατύς χάμου, ακούμπησα προσεχτικά το ποντίκι στο πάτωμα, τράβηξα ένα λαστιχάκι από την κοιλιά του και, σαν το είδα να τρέχει πέρα δώθε, άρχισα να ξεφωνίζω:

– Σαλεύει! Είναι ζωντανό!

Μαζεύτηκαν τ' αδέρφια μου και κάναν σαν παλαβοί, ποιος θα πρωτοτραβήξει το ελατήριο να φέρει βόλτες το ποντίκι. Μεγαλύτερη συγκίνηση δεν ένιωσα σ' όλα τα παιδικά μου χρόνια. Καθώς ήμασταν παραδομένοι στη γλύκα του παιχνιδιού, τσάκωσα με την άκρη του ματιού την όψη του πατέρα να γίνεται σκληρή. «Τι να 'χει πάλι;» σκέφτηκα. Μα, πριν βγάλω κρίση, άκουσα τη φουρκισμένη προσταγή του:

– Για... εσείς! Φέρτε μου δω τούτα τα μαραφέτια.

Δεν πρόκανε ν' αποσώσει το λόγο του, αρπάζω το ποντίκι, το χώνω προστατευτικά στον κόρφο μου και κατακυλώ πέντε πέντε τα σκαλοπάτια του χαγιατιού. Ο αδερφός μου ο Γιώργης δε μ' ακολούθησε, θες γιατί δε μυρίστηκε τον κίνδυνο, θες γιατί δεν τόλμησε να εναντιωθεί, πλησίασε τον πατέρα, του παράδωσε την τρουμπέτα κι έμεινε να τον κοιτάζει μ' ανοιχτά τρομαγμένα μάτια. Κείνος τη χούφτωσε, τη στράβωσε μέσα στην πετρωμένη παλάμη του κι απέ την πέταξε στο τζάκι.

— Να, λεχρίτες! έκανε. Για να μάθετε να ξοδεύετε τον παρά σας σε τέτοια παλιοπράματα. Χάθηκε ν' αγοράστε, μπρε, κάνα τετράδιο, κάνα μολύβι;

Ήταν η πρώτη φορά που αντικρίστηκα με την τύφλωση της εξουσίας κι αναστατώθηκα. Πού να 'ξερα πως σ' ολόκληρο το βίο μου μ' αυτήνα θ' αντιπάλευα...

Η μάνα μου ήταν τρυφερή και υπομονετική γυναίκα. Η κακοτροπιά του άντρα της την έκανε να στέκει πάντα σούζα, με τον καλό λόγο και το χαμόγελο στ' αχείλι: «Στον αράθυμο τον άντρα, έλεγε, σα δεν εναντιώνεσαι τον έχεις σκλάβο». Τώρα τι σόι σκλάβο είχε τον πατέρα, μονάχα κείνη το 'ξερε, που έκανε μαζί του ένα λόχο παιδιά.

Ωστόσο μια φορά, μια και μοναδική, του εναντιώθηκε. Τον είδε να με χτυπάει με τόση μανία, που το αίμα έτρεχε βρύση από τη μύτη και το στόμα μου. Τό-

τες μπήκε στη μέση, άνοιξε τα χέρια της σαν φτερούγες και με δακρυσμένα μάτια του είπε τρομαγμένη:

— Άμοιρε, θα το χαλάσεις το σπλάχνο σου!

Αιτία του άγριου ξυλοδαρμού ήταν ένα μεταλίκι. Μου το 'χε δώσει ο πατέρας για να πάω στον μπακάλη ν' αγοράσω αλάτι. Ήξερα τι με περίμενε αν το 'χάνα, γι' αυτό και το κράταγα σφιχτά στην ιδρωμένη μου παλάμη. Οπότεν στο δρόμο, να και πέφτω μπροστά σ' ένα γύφτο με μια μαϊμού, μια κοκκινόκωλη, ξύπνια σουσουραδίτσα, που παράστανε πότε το δάσκαλο, πότε τη δεσποινίδα και πότε το φαρμακοτρίφτη. Ήταν πολύ, πάρα πολύ αστεία. Κόσμος είχε κάνει κύκλο γύρω της και χάζευε την ώρα της πλερωμής οι περισσότεροι σκορπίσανε. Ήρθε τότες η μαϊμού, στάθηκε μπροστά μου μ' απλωμένο το ντέφι. Τα μάτια μας ανταμώσανε. Δε βάστηξα, ξέσφιξε η χούφτα μου από μόνη της και, τιγκ, ταγκ, τογκ, κύλησε μέσα στο ντέφι το μεταλίκι μου.

Όταν γύρισα στο σπίτι μ' αδειανά χέρια δεν είπα την αλήθεια, είπα μονάχα πως έχασα τα λεφτά. Αυτό ήταν. Είδα τον πατέρα μου ν' αγριεύει τόσο, που τρώμαξα κι έδωσα ένα σάλτο από το ανώι και βρέθηκα κάτω στο δρόμο με κίνδυνο να σκοτωθώ. Όμως ούτε κι αυτή η πράξη της απελπισίας μου δεν τον συνέφερε. Με κυνήγησε, κι όταν με τσάκωσε ένας γείτονας, ο Χαμπέρογλου, και με παράδωκε, άρχισε να με χτυπάει όπου έβρισκε. Από κείνη τη μέρα, όσες φορές έβλεπα οργι-

σμένο τον πατέρα, άνοιγα τα καλαμοπόδαρά μου και κατουριόμουνα. Κι όμως ήρθε εποχή που του τα συχώρεσα όλα τούτα τα φερσίματά του. Μοναχά κεινού του ξένου, του Χαμπέρογλου, την επέμβαση ούτε την κατάλαβα ούτε και τη συχώρεσα ποτέ.

Στο σπίτι δυο εξουσίες υπολογίζαμε όλοι: του Θεού και του πατέρα, γιατί μ' αυτές είχαμε δέσει την ύπαρξή μας. Τη μάνα μας τήνε βλέπαμε σαν το σκεπασμένον ήλιο, που τότε μαντεύεις, μα οι αχτίδες του δε φτάνουνε ίσαμε σένα να σε ζεστάνουνε. Ποτέ της δεν έβρισκε καιρό να μας χαϊδέψει, να μας πάρει στα γόνατά της και να μας πει ένα παραμύθι. Ξύπναγε ολοχρονίς χαράματα, άναβε φωτιά, έστηνε τσουκάλι να προκάνει τόσα στόματα. Ύστερα, είχε πάντα στην κούνια κι ένα μυξάρικο να τσιρίζει. Είχε να φροντίσει τα ζωντανά, να βάλει σκάφη, να ζυμώσει, να πλύνει, να γυροφέρει το νοικοκυριό, να πιάσει βελόνι' όλο το χωριό μιλούσε για την πάστρα και τη νοικοκυροσύνη της.

Η αλήθεια είναι πως και το γέρο μου τον σέβονταν ο κόσμος, γιατί κρατούσε λόγο, ήταν τίμιος στο αλισβερίσι, φιλόξενος και προκομμένος. Τόνη σήκωνε πολύ κι η αρχοντοκαμωσιά του, ψηλόλιγνος καθώς ήτανε και σγουρομάλλης, με βαθιά γαλάζια μάτια και στρωτά γερά δόντια, που τα πήρε ατόφια στον τάφο του. Για τούτο και καμάρωνα όταν οι γειτόνισσες λέγανε στη μάνα μου: «Ο γιος σου ο Μανώλης είναι φτυστός ο μπαρμπα-Δημητρός».

Νύχτα, με τ' άστρα σηκωνόταν ο πατέρας απ' το γιατάκι του. Πρωτόβαζε τη φέσα του κι απέ την τσόχινη βράκα του, τα τουζλούκια και τα ποδήματά του. (Κάλτσες δε φορούσε' έλεγε πως τον στενοχωρούσανε και τον βλάφτανε στην υγεία του). Νιβόταν με θόρυβο. Έκανε το σταυρό του μπρος στα κονίσματα. Καφάλιζε λίγο σταρένιο φωμί στη θράκα, το βουτούσε στο μπρούσκο και το 'κανε κρασοφυχιά, έτρωγε και καμιάν ελιά, φτούσε το κουκούτσι και λίγες βρισιές μαζί για το γούρι και ξεκινούσε στητός κι ανάλαφρος για τα χτήματα.

Δούλευε δεκάξι με δεκαοχτώ ώρες δίχως να ξαποστάσει. Σήκωνε μοναχός του γομάρια εξήντα εβδομήντα οκάδες, μα ποτέ δεν τον άκουγες να βαρυγκομήσει. Η τσάπα και τ' αλέτρι γίνονταν υπάκουα στο χέρι του. Τα ζωντανά τον τρέμανε και τον αγαπούσανε συνάμα, γιατί τα φρόντιζε περισσότερο απ' όσο φρόντιζε εμάς.

Με το σούρουπο γύριζε στο σπίτι δίχως να σταθεί σε καφενέ. Έπιανε το μπουκάλι το ραχί, κατέβαζε κάμποσες γερές ρουφηξιές, έτρωγε το φαϊ που του φύλαγε η μάνα. Κατά την περίπτωση, έδερνε δυο τρεις από μας κι έπεφτε μπαϊλντισμένος στον ύπνο, να ρουχαλίζει και να τρέμει ο τόπος.

Κουβέντα δεν του 'παιρνες ούτε Κυριακή ούτε χρονιάρα μέρα. Κανένας μας δεν τολμούσε να μιλήσει μπροστά του· είχαμε μάθει να τα λέμε όλα με τα μάτια, τους θυμούς, το παράπονο, τις πονηριές ή τις χα-

ρές μας. Μόνο σαν τύχαινε να βρίσκεται στα κέφια του, Κυριακή, που καθόμαστε ολόκληρη η φαμελιά σε τραπέζι, τότες τ' άρεζε να σηκώνει εμένα, που μ' έβλεπε πάντα σαν το γραμματιζούμενο του σπιτιού, να λέω το «Πάτερ ημών». Δεν καταλάβαινα γρυ απ' ό,τι έλεγε τούτη η προσευχή και μια μέρα είπα στη μάνα μου:

— Το «Πατ», μπρε μάνα, ξέρω τι θα πει. Μα κείνο το «ερημών» με μπερδεύει...

ΑΠ' Τ' ΑΔΕΡΦΙΑ ΜΟΥ ξεχώριζα το Γιώργη· αυτός με καταλάβαινε πριν ανοίξω το στόμα μου και συμφωνούσε πάντα μαζί μου. Ήτανε κάπου δεκαοχτώ μήνες μικρότερός μου. Ευαίσθητο, ντελικάτο παιδί, με κάτι περιέργα μακρουλά, λεπτά δάχτυλα που τα καμαρώνανε τα κορίτσια, γιατί κανένας άλλος δεν τα είχε στο χωριό. (Ολουνών μας τα χέρια ήτανε σκληρά, πετρωμένα απ' τις βαριές δουλειές και μοιάζανε με ξύλινα).

Ο Γιώργης κρατούσε πάντα μολύβι, κάρβουνο και ασβεστόπετρα και, όταν δεν τον βλέπανε οι μεγάλοι, ζωγράφιζε ζώα, ανθρώπους, τοπία. Μια μέρα που τον έστειλε σ' αγώι ο πατέρας να οδηγήσει έναν ξένο στα ερείπια της Έφεσος, γέμισε ο καλός σου φιγούρες τα μάρμαρα. Τότες ο ξένος του είπε «Εσύ καλό ζωγκράφο» και πήρε τη διεύθυνσή μας και του 'στειλε με το ταχυδρομείο μπογιές και πινέλα. Από τότες ο Γιώργης

έκανε ζουγραφίες χρωματιστές· έφτιαχνε δεσποτάδες και Άγιους και Παναγίες και καπετάνιους της Επανάστασης του '21. Ο πατέρας έπαιρνε τα έργα του και τα πουλούσε στα πανηγύρια, πότε κρυφά και πότε φανερά.

Τα τέσσερα μεγαλύτερα αδέρφια μου δουλεύανε πάντα περισσότερο απ' όσο αντέχανε· χαράμι ψωμί κανείς δεν έτρωγε. Η Σοφία μας, σαν πρωτοπαίδι, σήκωσε όλο το βάρος της φαμελιάς· στάθηκε δεύτερη μάνα μας, ώρες γερτή στη σκαφίδα, στο βελόνι, στη φουφού και στα χωράφια. Δεν ξέρω αν ποτέ βρήκε τον καιρό να δει σε καθρέφτη πόσο γλυκιά ήτανε — σαν Παναγιά Ελεούσα. Κείνοι που θα μπορούσανε να της το πούνε και να τη σφίξουνε στην αγκαλιά τους δεν προκάνανε. Δυο άντρες την αγαπήσανε με πάθος και της περάσανε αρραβώνα· κι οι δυο σκοτωθήκανε· ο ένας στον πόλεμο του '12 κι ο άλλος στον πόλεμο του '14.

Πολλά πικράθηκε τούτη η μεγάλη αδερφή· άτολμη και σεμνή, πίστεψε πως τόσο ήτανε το δικό της μερτικό στη χαρά και άλλο δε σήκωσε μάτι να δει άντρα. Είχανε σκιαχτεί και τα παλικάρια του χωριού και δεν τήνε ζυγώνανε. Λέγανε: «Όποιος αγαπήσει τη Σοφία πεθαίνει· το 'χει το ριζικό της». Έτσι στράγγισε και στέγνωσε και γέρασε η καρδιά της πρόωρα. Τίποτα δε ζητούσε· έδινε ό,τι μπορούσε. Τ' αγόρια μετά τη Σοφία, ο Κώστας, ο Πανάγος κι ο Μιχάλης, βαδίζανε στ' αχνάρια του πατέρα. Τα γράμματα δεν τα παίρνανε, όμως κουμαντάρανε τη γη. Είχανε δύναμη κι αντοχή βουβα-

λιού και προκοπή περίσσια. Τούτοι βγάλανε ασπροπρόσωπο τον πατέρα. Σαν ξεπετάχτηκαν και πέσανε με τα μούτρα στη δούλεψη της γης και πιάσαμε και κανένα δυο καλές χρονιές στη σταφίδα, στα σύκα και στα καπνά και βγάλαμε το χρέος απ' το ένα χτήμα και ξεχρεώσαμε και δεύτερο και τρίτο, ο γερο-Δημητρός ο Αξιώτης έβαλε στραβά τη φέσα του· γέλασε τ' αχείλι του, μέρεφε, έβγαινε στρωτή κουβέντα απ' το στόμα του κι ας ήτανε πάντα στυφός, σφιχτός και κακότροπος. Για να καταλάβετε πώς τα βόλεφε ένας γεροχωριάτης, με παστρικά χέρια, να φτιάξει από το τίποτα μια καλή σερμαγιά, πρέπει να σας ιστορήσω τι σόι ήτανε ο τόπος μας και ποια η ζωή μας στην Τουρκιά πριν ξεσπάσουν οι Βαλκανικοί πολέμοι κι έρθει το καταραμένο τ' '14.

Αν υπάρχει αυτό που λένε παράδεισος, το χωριό μας, ο Κιρκιντζές, ήτανε ένα δείγμα του. Κοντά στο Θεό ζούσαμε, ψηλά, ανάμεσα σε κατάφυτα βουνά και ξαγναντεύαμε ολόκληρο τον καρπερό κάμπο της Έφesos, που ήτανε δικός μας ίσαμε τη θάλασσα, ώρες δρόμο, όλο συκομπαχτσέδες και λιόδεντρα, καπνά, μπαμπάκια, στάρια, καλαμπόκια και σουσάμια.

Μεγαλοτσιφλικάδες δεν είχαμε στον Κιρκιντζέ να ρουφούν το μεδούλι μας· δύσκολο να μας φάει εμάς, κείνη την εποχή, τ' αμανάτι. Ο κάθε χωριανός ήτανε νοικοκύρης στη γη του. Είχε το δίπατο σπίτι του, είχε και τον εξοχικό κούλα του, με μπουστάνια, καρυδιές, μυγδαλιές, μηλιές, αχλαδιές και κερασιές. Και δεν ξε-

χνούσε να φυτεύει κι ανθόκηπους για το κέφι του. Τι του στοίχιζε σαν είχε κείνα τα γάργαρα νερά και τα πηδηχτά ρυάκια, που κελάρυζαν χειμώνα καλοκαίρι! Όταν μέστωνε το στάρι και το κριθάρι, τα χωράφια μας μοιάζανε με χρυσαφένιες θάλασσες. Μα σαν τις ελιές μας καμαρωτές δε θ' αντάμωνες πουθενά: ο καρπός τους άφθονος, κρουστός, γυαλιστερός, — σωστές θραφερές αραπινίτσες. Για τον τόπο μας μεγάλο έσοδο ήτανε το λάδι: μα το χωριάτικο κεμέρι γέμιζε λίρα από τα σύκα, ξακουστά όχι μονάχα στο βιλαέτι τ' Αϊντινιού, μα σ' ολόκληρη την Ανατολή και στην Ευρώπη και στην Αμερική. Ψιλόφλουδα, μεταξένια σύκα, ζαχαροπασπαλισμένα μ' ολόχρυσο μελένιο χυμό, μ' όλη τη θέρμη και τη γλύκα της Ανατολής.

Ο Θεός είχε ρίξει στα μέρη μας και μιαν άλλη ευλογία, τις λίμνες, που οι φουσκοθαλασσιές και οι πλημμύρες τις κάνανε να φαίνονται ένα με τη θάλασσα. Κάθε μέρα το τρένο σταματούσε στο σταθμό του Αγιασουλούκ, για να προμηθευτούν οι ταξιδιώτες και οι εμπόροι φάρι αρμαθιές, σπαρταριστό, νόστιμο φάρι, κι η κάθε αρμαθιά δυο τρεις οκάδες πράμα. Και σειρά οι φουφούδες με τα τηγάνια, να μην προκάνουνε να τηγανίζουν οι πλανόδιοι πουλητάδες. Τούτα τα νερά φέρνανε μιαν αιώνια άνοιξη στα λιβάδια μας: τα ζώα βρίσκανε πλούσια βοσκή, κι όταν ξαπόσταιναν μοιάζανε με καλοταϊσμένους μπέηδες.

Το καλοκαιράκι ο Κιρκιντζές άδειαζε. Μένανε μο-